

Aurelija Leonavičienė

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

TARPUKARIO IR SOVIETINĖS LIETUVOS LAIKOTARPIŲ ASMENVARDŽIŲ VERTIMAS: MOLJERO „TARTIUFO“ ATVEJIS

Santrauka. Vertimas nėra izoliuota veiklos sritis. Ji glaudžiai siejasi su konkrečios šalies istoriniu, politiniu, ideologiniu, sociokultūriniu, sociolingvistiniu kontekstais, t. y. priklauso nuo tam tikro laikmečio polisistemų. Remiantis Eveno-Zoharo polisistemų ir Toury normų teorijomis, straipsnyje nagrinėjami du Moljero pjesės „Tartiufas“ vertimai į lietuvių kalbą: 1928 metų Čiurlionienės-Kymantaitės ir 1967 metų Churgino vertimai. Atliekant teatro pjesės vertimų analizę tyrimo objektu pasirinkti asmenvardžiai. Juos tiriant lyginamoju, lingvistiniu aprašomoju ir kiekybinės analizės metodais siekiama palyginti abiejų vertimų asmenvardžių vertimo sprendimus, aprašyti asmenvardžių vertimo tradiciją ir jos kaitą tarpukario ir sovietinėje Lietuvoje. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą keliami šie uždaviniai: aptarti vertimą kaip polisistemų dalį, išrinkti ir suklasifikuoti tiriamosios medžiagos asmenvardžius pagal vertėjų pasirinktus vertimo sprendimus, aptarti kiekvieno iš jų pagrįstumą ir asmenvardžių vertimo tradicijos kaitą Lietuvoje nuo XX a. pradžios iki pabaigos. Atlikus tiriamosios medžiagos lyginamąjį asmenvardžių vertimo tyrimą, buvo nustatyti ir aptarti penki vertimo sprendimai: fonetinis adaptavimas, praleidimas, autentiškos formos gramatinimas, sukeitimas vietomis, aktualizavimas (lietuvinimas). Iš minėtų sprendimų abu vertėjai dažniausia taikė fonetinį adaptavimą, t. y. rinkosi kalbinį asmenvardžių pritaikymą. Žvelgiant į abu vertimus iš Toury socialinių normų teorijos ir Eveno-Zoharo polisistemų, binarinių opozicijų teorinės sampratos galima teigti, kad versdami pasaulio literatūros kanoninį Moljero „Tartiufą“ lietuvių vertėjai (Čiurlionienė-Kymantaitė ir Churginas) atsakingai ėmėsi klasikinės literatūros vertimo iššūkių, suprato kūrinio vertę ir būtinybę išsaugoti Klasicizmo laikotarpio teatro pjesės savitumą. Lyginamoji asmenvardžių vertimo analizė atskleidė dinamišką asmenvardžių vertimo tradicijos formavimąsi ir kaitą Lietuvoje: nuo gana įvairios vertimo sprendimų praktikos tarpukario laikotarpiu, kuriam buvo būdinga laisva vertimų rinka, nevaržoma vertimų atranka ir jų pritaikymas prie skaitytojų sociokultūrinių, kalbinių lūkesčių, iki centralizuotos ir institucionalizuotos vertimo normos sukūrimo sovietmečiu, pasižymėjusiu vienodai taikomomis asmenvardžių vertimo taisyklėmis ir įtvirtintoms bendrinės lietuvių kalbos normoms. Lyginamojo asmenvardžių vertimo tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad pirmasis 1928 metų vertimas, įvedęs Moljero pjesę į vertimo kultūrą, ilgainiui paseno, todėl praėjus beveik keturiasdešimčiai metų, prirėkė 1967 metų vertimo, kuris pateikė naują „Tartiufą“ versiją ir pritaikė pjesę kito laikotarpio skaitytojams, turintiems kitą sisteminių kultūrinį pažinimą, kitus kalbinius ir kultūrinius lūkesčius.

Pagrindinės sąvokos: asmenvardis; vertimo sprendimas; polisistemų teorija; vertimo norma; bendrinė lietuvių kalba; Moljero pjesė „Tartiufas“.

Įvadas

Kiekvienoje šalyje, priklausomai nuo konkretaus istorinio laikotarpio, politinės sistemos, ideologijos ir sociokultūrinių visuomenės ypatumų, susiformuoja tam

tikros vertimo tradicijos, lemiančios teksto ir atskirų jo vienetų vertimo sprendimus. Straipsnyje analizuojami 1664 metais prancūzų dramaturgo Moljero parašytos ir tų pačių metų gegužės 12 dieną pirmą kartą Paryžiuje pastatytos penkių veiksmų pjesės „Tartifas“ du vertimai į lietuvių kalbą bus siejami su savo laikmečio kontekstu. Kartu su originaliu pjesės tekstu abu vertimai į lietuvių kalbą sudaro šio straipsnio tiriamąją medžiagą. Vienas iš Moljero pjesės vertimų, pavadintas „Tartifu“, 1928 metais išverstas Čiurlionienės-Kymantaitės, kita, 1967 metais publikuotą „Tartiufa“ vertė Churginas. Abu vertimai priklauso skirtingiems Lietuvos laikotarpiams: pirmasis – tarpukario nepriklausomos valstybės, antrasis – sovietinės Lietuvos. Savaime suprantama, kad vertėjų sprendimus lemia laikmetis ir visuomeninė santvarka, nes vertimas, kaip kūrinį priimančios kultūros dalis, yra neatsiejamas nuo sociokultūrinių, politinių ir kitų veiksmų, kitaip tariant, nuo tam tikro laikmečio polisistemų.

Štai todėl atliekant tyrimą remiamasi Tel-Avivo vertimo mokyklos atstovo Eveno-Zoharo polisistemų teorija (1997), kuri į grožinės literatūros kūrinio vertimą žvelgia iš priimančios kultūros literatūros sistemos, įeinančios į didesnes dinamiškas sistemas, kurių kiekvienas raidos etapas pasižymi skirtingomis tendencijomis. Remiantis Eveno-Zoharo samprata, literatūros polisistema sąveikauja su kitomis polisistemomis, pavyzdžiui, su visuomenės socialine, ekonomine ir ideologine sistemomis, todėl literatūros analizė negali užsisklęsti tik teksto analizės lygmenyje, bet turi atskleisti teksto recepciją tam tikrame istoriniame kontekste, literatūros sistemose. Šią sampratą papildė Toury vertimo normų teorija (1995a, 1995b), kreipianti dėmesį į sociolingvistinius, sociokultūrinius ir kitus kontekstus. Remiantis Eveno-Zoharo ir Toury teorijomis, Moljero pjesės vertimai į lietuvių kalbą nagrinėjami kaip tarpkultūrinio ir polisisteminio vertimo rezultatas, kurį neišvengiamai veikė apibrėžto laikotarpio istorinis ir socialinis Lietuvos kontekstas, vertėjų patirtis ir kultūrinė aplinka. Straipsnio tiriamuoju objektu pasirinkti Moljero pjesėje dažnai vartojami asmenvardžiai ir jų vertimas į lietuvių kalbą. Analizuojant tiriamąjį objektą lyginamuoju, lingvistiniu aprašomuoju ir kiekybinės analizės metodais siekiama palyginti 1928 ir 1967 metų vertimų asmenvardžių vertimo sprendimus, aprašyti asmenvardžių vertimo tradiciją ir jos kaitą tarpukario ir sovietinėje Lietuvoje. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą keliami šie uždaviniai:

aptarti vertimą kaip polisistemų dalį, išrinkti ir suklasifikuoti tiriamosios medžiagos asmenvardžius pagal vertėjų taikytus vertimo sprendimus, aptarti kiekvieno iš jų pagrįstumą ir asmenvardžių vertimo tradicijos kaitą Lietuvoje nuo XX a. pradžios iki pabaigos.

Aprašant lyginamąją dviejų vertimų asmenvardžių analizę pirmiausia kyla poreikis aptarti lyginamuosius vertimo tyrimus Lietuvoje. Savaime suprantama, kad bėgant laikui vertimai sensta, nes keičiasi visuomenė, kinta jos kalbiniai ir kultūriniai lūkesčiai, todėl tenka iš naujo versti anksčiau išverstus didesnės literatūrinės vertės kūrinius. Dar sovietmečiu lietuvių vertimo srities mokslininkas Ambrasas-Sasnava „Vertimo tyrinėjimuose“ rašė: „Gana aktualus yra vertimų amžiaus klausimas: kiek jie gali būti tinkami skaitytojui? Taigi čia susiduriame su vertimų atnaujinimo tradicija. Kad ji ypač svarbi, niekam negali kilti abejonės. Tatai patvirtina sugretinti vertimų pavyzdžiai.“ (1984, p. 56). Deja, lyginamųjų to paties kūrinio vertimo tyrimų Lietuvoje nėra labai daug: jų stigo sovietmečiu, pasigendama ir dabar. Platesnis, sisteminis lyginamasis požiūris į užsienio literatūros kūrinių vertimą į lietuvių kalbą leistų atskleisti lietuvių vertimo tradicijų formavimąsi ir raidą iki šių dienų. Nors tarpukario Lietuvoje būta vieno kito straipsnio, polemikos apie vertimą (Balčikonis, 1927, p. 2–4; Čiurlionienė, 1933a, p. 17–20, 1933b, p. 51–53, 1933c, p. 115–117; Sruoga, 1927, p. 2–4), tačiau lyginamųjų vertimo tyrimų nebuvo. Jų atsirado sovietmečiu, naujai išvertus tarpukariu verstus kūrinius, deja, ir šis laikotarpis nebuvo gausus lyginamųjų vertimo tyrimų. Viena kita lyginamoji vertimo analizė skelbta sovietinėje Lietuvoje, pavyzdžiui, Petrauskas „Pergalės“ žurnale (1977, p. 121–127) ir „Meninio vertimo problemose“ (1980, p. 308–328) išsamiai analizavo tris Stendalio romano „Raudona ir juoda“ vertimus, vertimo tendencijas ir trijų vertėjų pasirinktus vertimo variantus, Ambrasas-Sasnava lygino 1927 metų Gustaičio ir 1975 metų Mykolaičio-Putino versta Mickevičiaus vieną iš „Krymo sonetų“ – „Ajudagą“ (1927) ir „Ajudahą“ (1975) (Ambrasas-Sasnava, 1984, p. 56–60). Lyginamųjų to paties kūrinio vertimo į lietuvių kalbą tyrimų kiek padaugėjo 1990-aisiais metais atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Vienas pirmųjų šio laikotarpio tyrimų buvo Vaičiulėnaitės-Kašelionienės Hugo „Paryžiaus katedros“ ir „Vargdienių“ kelių vertimų lyginimas. Analizuodama 1910, 1922, 1929 ir 1983 metų „Paryžiaus katedros“ ir 1935, 1955 ir dar ankstesnių metų (nuo

1892 iki 1935 m.) „Vargdienių“ vertimo ištraukas, Vaičiulėnaitė-Kašelionienė daugiausia dėmesio skyrė praleidimui, su fabula nesusijusių vietų vertimuose trumpinimui, lygino to paties kūrinio vertimus ir kėlė stilistinės jų atitikties originalo tekstui, vertimo tikslumo klausimus (1990, p. 122–140).

Kiek vėliau, praėjus kone dvidešimčiai metų po nepriklausomybės atkūrimo, ėmė rasti daugiau lyginamųjų to paties kūrinio vertimo tyrimų. 2007-aisiais metais traduktologė ir vertėja Caro Dugo aptarė skirtingus de Servanteso Saavedros „Don Kichoto“ vertimus į lietuvių kalbą (2007, p. 257–262), išsamiai lygino du Jiménezo „Sidabrinukas ir aš“ (1982) ir „Plateras ir aš“ (1994) (isp. „Platero y yo“) vertimus iš ispanų kalbos į lietuvių kalbą (2011, p. 7–17). Per paskutiniuosius trisdešimt metų Lietuvos leidykloms išleidus itin daug užsienio autorių grožinės literatūros vertimų, pagausėjo ir lyginamųjų vertimo tyrimų: penkis Milašiaus eilėraščio „Nemiga“ vertimus lygino ir originalo prasmės „perkėlimo“ klausimą nagrinėjo Černiuvienė (2011, p. 37–56). Ši tyrėja analizavo ir kito Milašiaus eilėraščio „Talita Cumi“ keturių skirtingų vertimų leksinius atitikmenis (2013, p. 7–25). Be to, 2007 metais Černiuvienė publikavo straipsnį apie du de Saint-Exupéry „Mažojo princo“ vertimus (Kaunecko ir Bieliausko), kuriuose nagrinėjo adresato problemą verčiant, svarstė originalo adresato ir vertimo adresato sąveikos problemą (2007, p. 52–59). Neseniai, praėjusiais metais, buvo publikuotas Leonavičiūtės ir Kuzminskaitės lyginamasis vertimo tyrimas, kuriame autorės nagrinėjo žymaus Lotynų Amerikos rašytojo Garcíá’os Márquezo romano „Šimtas metų vienatvės“ dviejų vertimų (1972 m. Treinienės ir 2017 m. Petrausko) kultūros realijų perteikimą į lietuvių kalbą (2021, p. 185–209). Lyginamieji kelių to paties kūrinio vertimų tyrimai tapo ir daktaro disertacijų analizės objektu: 1) 2019 metais Veličkienė apgynė daktaro disertaciją „Williamo Shakespeare’o sonetų vertimai į lietuvių kalbą: atitikmens problema“, kurioje nagrinėjo kelių vertėjų į lietuvių kalbą verstus Williamo Shakespeare’o sonetus; 2) 2020 metais Bakutytė apgynė daktaro disertaciją „Prancūzų literatūros recepcija Lietuvoje tautinio identiteto kontekste“, kurioje apžvelgė šešis Mériemée novelės „Lokis“ vertimus į lietuvių kalbą (1915, 1930, 1931, 1947, 1955 ir 1995 metų) ir du Baudelaire’o poezijos rinktinės „Piktybės gėlės“ (pranc. „Fleurs du Mal“) vertimus į lietuvių kalbą (1996 ir 2005 metų) (2020, p. 94–103, 144–149). Bakutytė analizavo minėtų vertimų atsiradimą

skirtinguose istoriniame, politiniame ir kultūriniame Lietuvos kontekstuose, pateikė įvairias literatūros kritikų, kultūros veikėjų nuomones apie analizuojamų kūrinių vertimų vaidmenį ir, žinoma, vieną kitą lyginamąją išvalgą apie vertimus, tačiau išsamiau vertimų nelygino ir meninio vertimo klausimų nenagrinėjo. Nederėtų pamiršti, kad meninių tekstų vertimo klausimai ne kartą buvo aptarti vertimo mokslo konferencijose. 2016 metais dr. Macijauskaitė-Bonda skaitė pranešimą „Realijų perteikimas E. de. Amičio romano „Širdis“ vertimuose į lietuvių kalbą“ Šiaulių universiteto IX tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Pasaulio vaizdas kalboje“. Lyginamieji vertimo klausimai ne kartą buvo keliami ir Vytauto Didžiojo universitete, kuriame nuo 2014 metų organizuojama kasmetinė mokslinė konferencija „Romanų kalbų tekstų vertimo akiračiai“. Kaip tik šių, 2021 metų tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Romanų kalbų tekstų vertimo akiračiai“ Leonavičienė skaitė pranešimą „Žvilgsnis į du Molière'o „Tartiufo“ vertimus į lietuvių kalbą“, kuriame buvo aptarti dviejų šios pjesės vertimų leksikos vertimo sprendimai. Šiame straipsnyje analizuojamas vienas iš pjesės vertimo tyrimų aspektų – asmenvardžių vertimas sociokultūriniame, politiniame, ideologiniame tiriamojo laikotarpio kontekstuose. Šis tyrimas papildo iki šiol atliktus prancūzų literatūros vertimų lyginamuosius tyrimus ir iš dalies užpildo akivaizdžią dramos kūrinių lyginamųjų vertimo tyrimų spragą Lietuvoje. Žinoma, asmenvardžių vertimo analizė atskleidžia tik dalį pjesės leksikos vertimo ypatumų, tačiau ji teikia naudingos informacijos tolesniems sisteminiams dviejų Moljero „Tartiufo“ vertimų į lietuvių kalbą leksikos tyrimams.

Lyginamieji vertimo tyrimai yra „kaip pamokos vertimų istorijai pažinti“, – rašė Kalėda (1980, p. 343). Jie atskleidžia ne tik pasirinkto nagrinėti objekto vertimo ypatumus, bet leidžia pastebėti lietuvių vertimo raštu praktikos kaitą, XX–XXI amžių užsienio literatūros kūrinių vertimo į lietuvių kalbą tradicijas, normas ir jų raidą bei konkrečių vertimo teorijų įtaką skirtingų laikotarpių praktinei vertimo veiklai. Deja, tokių tyrimų iki šiol Lietuvoje atlikta nedaug, todėl šiame straipsnyje pasirinkta lyginamoji vertimų tyrimo tema yra aktuali ir naudinga sisteminiam Lietuvos meninio vertimo raštu praktikos tyrinėjimui.

Polisistemų ir vertimo normų teorijos atspindžiai 1918–1940 ir 1940–1990 metų Lietuvos vertimų baruose

Kaip minėta įvade, atliekant to paties kūrinio dviejų skirtingų istorinių laikotarpių vertimo tyrimus remiamasi Eveno-Zoharo (1997) polisistemų teorija, traktuojančia literatūrą kaip didesnės polisistemos sudėtinę dalį. Savo darbe „The "Literary System" / The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem“ Evenas-Zoharas žvelgia į literatūros sistemą binarinės opozicijos požiūriu: vertina ją kaip kanoninę arba nekanoninę literatūrą, kaip centrinę arba periferinę literatūrą ir kt. Vertimo teoretikas teigia, kad vertėjo požiūris į verčiamą kūrinį priklauso nuo to, ar jis verčia klasikinį, žinomą visuotinės literatūros kūrinį, ar nekanoninę literatūrą. Vertėjo priimamus vertimo sprendimus lemia įvairūs visuomenės gyvenimo kontekstai: ideologija, ekonomika, institucijų, literatūros kritikos vaidmuo, leidybos šalyje ypatumai ir kt. Visa tai veikia literatūros kūrimo, vertimo procesą ir rezultatą. Šią mintį papildoma Foucault teiginys, kad „kiekviena visuomenė kontroliuoja, daro atranką, organizuoja ir perskirsto diskurso gamybą, atlikdama visa tai vienu metu ir pasitelkdama tam tikras procedūras, kurios turi prislopinti diskurso galias ir pavojus, suvaldyti jo įvykio nuspėjamumą, išvengti jo sunkaus, gąsdinančio materialumo“ (1998, p. 7). Tai, be abejo, tinka ir vertimui.

Teoretikas Evenas-Zoharas kreipia dėmesį į itin svarbią centro ir periferijos binarinę opoziciją. Centrine literatūra jis vadina pasaulyje tarptautiniu mastu žinomą, dominuojančią literatūrą, rašomą, pavyzdžiui, anglų, prancūzų, ispanų ir kitomis populiariomis kalbomis. Kitą opozicijos dalį sudaro tarptautinėje rinkoje menkai žinoma, t. y. periferinė literatūra. Verčiant tiek centrinę, tiek periferinę literatūrą, jos statusas, kaip rašo Evenas-Zoharas (1997, p. 50), tiesiogiai priklauso nuo vertimo statuso priimančios šalies polisistemoje. Vadinasi, verčiant centrinę literatūrą į periferinę, vertimas gali tapti periferiniu arba centriniu, priklausomai nuo to, kokią vietą šalies polisistemoje užima vertimas. Vertinant centro ir periferijos opozicijos požiūriu du analizuojamus Moljero „Tartiufo“ vertimus galima teigti, kad versdami centrinės pasaulio literatūros kanoninį Moljero kūrinį lietuvių vertėjai (Čiurlionienė-Kymantaitė ir Churginas) atsakingai ėmėsi klasikinės literatūros vertimo iššūkių ir suprato būtinybę išsaugoti Klasicizmo laikotarpio kūrinio

ypatumus. „Drąsesnio veikalo nėra literatūra davusi,“ – teigia Čiurlionienė-Kymantaitė „Tartifo“ vertimo pratarmėje (1928, p. 7). Nepaisant lietuvių literatūros periferiškumo prancūzų literatūros atžvilgiu, Moljero pjesės vertimas Lietuvoje netapo periferiniu, bet užėmė centrinę vietą abiejų laikotarpių kultūriniame gyvenime, t. y. virto chrestomatiniu Klasicizmo laikotarpio kūriniumi.

Norėdami kelti skaitytojų kultūrinį pažinimą ir siekdami švietėjiškų tikslų tarpukario vertėjai aktyviai ėmėsi grožinės literatūros tekstų vertimo. Suprantama, kad pirmoje XX amžiaus pusėje nei Lietuvoje, nei kitose Europos šalyse nebuvo profesionaliai parengtų vertėjų, nes tuo metu apskritai nebuvo vertimo mokslu grįstų vertimo studijų, tad kūrinius vertė užsienio kalbas mokantys, Lietuvoje ar kitų šalių universitetuose humanitarinius ar socialinius mokslus baigę, teologiją studijavę lietuvių rašytojai, kunigai, mokytojai, kalbininkai, kiti meno ir kultūros darbuotojai. „Pasijutę lygiateisiais Europos piliečiais, lietuvių literatai ėmė toliau tyrinėti Vakarų kultūros patirtį, orientuotis į modernias jos tendencijas. Ši kryptis ypač išryškėjo, atidarius Vytauto Didžiojo universitetą, kuomet gambiausiems studentams atsivėrė perspektyvos studijuoti Vakarų Europos aukštosiose mokyklose su universiteto stipendija. Nemaža jų dalis išvyko į Prancūziją, kur turėjo progos susipažinti su „Europos civilizacijos lopšio“ kultūros palikimu bei moderniomis literatūros tendencijomis.“ (Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, 1990, p. 87–88). Citatoje išsakyta mintį tarsi pratęsia Januškevičiūtė: „Veržlūs ir modernumo ištroškę lietuvių kultūrininkai dairėsi į Vakarų Europos šalis, iš kurių ketino pasisemti naujų kūrybos impulsų, modernaus meno pasaulio tendencijų.“ (2014). Kaip minėta, vienas didžiausių tuomečių kultūros traukos centrų buvo Paryžius, anuometė Prancūzija reprezentavo modernią Vakarų Europos kultūrą. Todėl neatsitiktinai tarpukariu, 1918–1940 metais, itin daug kūrinių buvo verčiama iš prancūzų kalbos: 1921 metais prof. Balčikonis išvertė Perrault „Pasakas“, 1927 metais Gautis – „Rolando giesmę“, 1930 metais Urbšys vertė Duhamelio „Salamino dienoraštį“, 1934 metais buvo publikuotas Griškos verstas Mauriaco „Gyvačių lizdas“, 1936 metais – Daukšos verstas Hugo „Žmogus, kuris juokiasi“, 1940 metais – Pajaujo išversti Diuma „Trys muškietininkai“ ir daug kitų. Šiame, daugiausia kanoninės prancūzų literatūros vertimų, kontekste puikiai derėjo 1928 metais Čiurlionienės-Kymantaitės išverstas XVII a. Klasicizmo

literatūros kūrinys – Moljero „Tartifas arba Veidmainys“. Vertėjos pasirinkimas nebuvo atsitiktinis. Ne kartą ji yra išsakiusi savo nuomonę dėl verčiamų kūrinių atrankos ir jų vertimo kokybės. Štai 1933 metų „Gimtosios kalbos“ antrame numeryje Čiurlionienė-Kymantaitė kritikuoja vertėjus dėl menkaverčių kūrinių vertimo ir pataikavimo pigiam rinkos skoniui: „Daug turime verstinės literatūros, tik, deja, maža to, kas iš svetimų kalbų turėtų būti išversta, kas tikrai yra žmonijos dvasios lobynas. Verčiama paskubomis, ieškoma tokių knygų, kurių reikalauja rinkos blogas skonis, o jeigu užčiuopsi įdomesnę knygą išversta, tai matai, kad tas darbas visiškai ne *con amore* atliktas.“ (1933a, p. 17). Taigi, Čiurlionienė-Kymantaitė *con amore* ėmėsi Moljero pjesės vertimo ir netgi parašė 1928 metų leidinio pratarinę, pristatančią kūrinį lietuvių skaitytojams, akcentuojančią jo vertę prancūzų literatūroje. Vertimo klausimų šioje pratarinėje vertėja nenagrinėjo, tačiau pratarinė įvedė kūrinį į lietuvių kultūrą, supažindino su jo svarba.

Šioje 1933 metų straipsnio citatoje Čiurlionienė-Kymantaitė atkreipė dėmesį į rinkos vaidmenį renkantis versti užsienio autorių kūrinius. Apie rinkos ir kitų veiksnių įtaką vertimui rašo ir polisistemų teorijos kūrėjas Evenas-Zoharas. Pasak jo, vertimą kaip polisistemų dalį galima aptarti remiantis šešiais veiksniais: rinka (angl. *market*), produktu (angl. *product*), gamintoju (angl. *producer*), vartotoju (angl. *consumer*), institucija (angl. *institution*) ir repertuaru (angl. *repertoire*) (1997, p. 31–40). Šių šešių veiksnių, apimančių gana platų turinį, vaidmuo ir svarba gali keistis priklausomai nuo skirtingų politinių, socialinių ir ekonominių aplinkybių. Taigi skirtingose visuomenės santvarkose kiekvieno iš minėtų šešių veiksnių svarba gali būti nevienoda: laisvos rinkos, demokratinėse visuomenėse svarbų vaidmenį vaidina rinka, produktas, gamintojas ir vartotojas, o centralizuotose, autoritarinėse sistemose didesnę vaidmenį įgyja institucija (vyriausybės organizacijos, mokslo įstaigos, partijų ideologija, leidyklos, redaktoriai ir kt.). Šiame straipsnyje aptariami du pjesės vertimai priklauso dviem skirtingiems laikotarpiams: laisvos rinkos pirmajai Nepriklausomai 1918–1940 metų Lietuvai ir institucionalizuotai sovietinei 1940–1990 metų Lietuvai, kuriai buvo būdingas centralizuotas valdymas, planinė ekonomika ir Maskvos valdžios diktuojama ideologizuota masinė kultūra, kuriai priklausė ir vertimas. Jo normas determinavo visuomeninė santvarka, lėmusi šių normų įtvirtinimą. Pasak

Toury, normos yra tarsi tarpinė grandis tarp vertėjo kompetencijų (pasirinkimo galimybių) ir rezultato (sprendimų) (1995b, p. 250–252). Priimdamas vieną ar kitą vertimo sprendimą vertėjas atsižvelgia į politinį, istorinį, sociokultūrinį ir kitus kontekstus. Savo darbe „Descriptive Translation Studies and Beyond“ (1995b) Toury skiria keturias platesnes normų kategorijas: pirmines / pradines normas (bendrojo pobūdžio pasirinkimą: ar rinktis adekvatumą ir priimtinumą), preliminarias normas (teksto ir kalbos, iš kurių bus verčiama pasirinkimas), procedūrų normas (struktūros pasirinkimą, praleidimų, pridėjimų taikymą ir kt.), lingvistines ir teksto kūrimo normas. Vertėjo kūrybiškai ir profesionaliai taikomos normos lemia teksto estetiką ir vertimo priimtinumą vertimo skaitytojams.

1940 metais Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą ir ėmus įtvirtinti stalinizmą, buvo imtasi kurti sovietinį žmogų ir keisti jo kultūrinius lūkesčius. Laisvą 1918–1940 metų Lietuvos originalių ir verstinių knygų leidybos rinką pakeitus planine ir centralizuotos Maskvos valdžios diktuojama ideologizuota knygų leidyba, neišvengiamai keitėsi ir vertimas. Sovietinės Lietuvos kultūrinis gyvenimas tapo priklausomas nuo bendro Sovietų Sąjungos kultūrinio konteksto, šaliai iš anksto numatyto politinio scenarijaus ir TSRS siekio kurti bei propaguoti tarybinės liaudies meną, kurti masinę kultūrą ir atmesti bei kritikuoti viską, kas buvo sukurta sovietų vadinamaisiais „buržuaziais valdymo metais“.

Pirmaisiais Lietuvos okupacijos dešimtmečiais vertimų rinkoje įsivyravo ideologiškai kryptingai atrinkti vertimai iš rusų kalbos, tarnavę ideologinės indoktrinacijos sistemai: Gorkio „Motina“, Ostrovskio „Audrų pagimdyti“ ir „Kaip grūdinosi plienas“, Makarenkos „Vėliavos bokštuose“ ir „Pedagoginė poema“, Šolochovo „Tykusis Donas“ ir „Pakelta velėna“, Katajevo „Baltuoja burė vienišoji“ ir „Aš darbo liaudies sūnus“, Lidino „Nežinomo kareivio kapas“, Grosmano „Liaudis nemirtinga“, Tichonovo „Tarybinio žmogaus broūžai“, Gaidaro „Timūras ir jo būrys“ ir kt.¹ Ilgą laiką vertimų rinkoje vyravo rusų literatūros, kitų Sovietų Sąjungai priklaususių respublikų (Latvijos, Estijos, Baltarusijos, Ukrainos ir kt.) ir sovietinio bloko šalių (Čekoslovakijos, Lenkijos

¹ Remiamasi V. Visocko surinktais vertimo duomenimis: Visockas V. (1980). Vertimo medžio šaknys ir metūgės. In E. Matuzevičius & A. Valionis (Eds.), *Meninio vertimo problemos* (pp. 9, 11–12.). Vaga.

ir kt.) literatūros kūrinių vertimai. Remdamasis Lietuvos TSR knygų rūmų duomenimis Ambrasas-Sasnava rašė, kad Lietuvoje „1945–1972 m. iš viso išleista 1 736 broliškų tarybinių literatūrų knygos 21 413 700 egz. tiražu. Mūsų literatūrą 1940–1974 m. į TSRS tautų kalbas vertė apie 1 400, į užsienio kalbas 350 žmonių.“ (1980, p. 68). Iš užsienio literatūros kūrinių gausiau Lietuvoje buvo verčiama prancūzų proza ir anglų poezija: 1946 m. publikuotos de Maupassant'o „Novelės“, 1947 m. Mérimée novelių rinktinė „Kolomba“, 1948 m. de Balzaco „Eugenija Grande“ ir 1949 m. „Tėvas Gorijo“, 1948 m. Flaubert'o „Salambo“, 1948 m. Stendhalio „Parmos vienuolynas“ ir 1949 m. „Raudona ir juoda“, 1949 m. Zola „Žerminalis“, 1946–1950 m. išleista penkių tomų Šekspyro tragedijų serija ir kt. (Visockas, 1980, p. 17–18). Verčiami užsienio autorių kūriniai buvo atidžiai peržiūrėti, cenzūruojami, tad pirmaisiais sovietinio režimo dešimtmečiais iš Vakarų Europos literatūros buvo atrenkami tie veikalai, kurie nagrinėjo socialinę tematiką, klasių kovą ar kitą marksizmo ir leninizmo ideologijai neprieštaraujančią tematiką. Centrinei Sovietų Sąjungos valdžiai stengiantis kontroliuoti ir cenzūruoti vertimus, buvo skatinama versti prancūzų, anglų, vokiečių ir kitomis kalbomis rašytus kūrinius iš tarpinės rusų kalbos vertimų, kurie iš anksto būdavo „politiškai aprobuoti“. Ši vertimo iš tarpinės kalbos praktika įsitvirtino visoje Sovietų Sąjungoje ir, žinoma, Lietuvoje. Kritikuodamas sovietinius vertimus iš tarpinių kalbų Ambrasas-Sasnava 1980 metais rašė: „Tačiau tarpinė kalba, kurios buvo raginama atsisakyti beveik prieš 50 metų, ligi šiol nenustoja aktualumo.“ (1980, p. 66).

Taigi, pažvelgę į du skirtingus 1918–1940 ir 1940–1990 metų Lietuvos laikotarpius vertimo normų ir polisistemų teorijos požiūriu, matome, kad vertėjai, gyvendami kuriuo nors konkrečiu laikotarpiu, turėjo atspindėti savo laikmetį ir prisitaikyti prie skaitytojų sisteminių sociokultūrinių lūkesčių. Visa tai rodo didelį vertėjo aplinkos vaidmenį priimant vertimo sprendimus.

Moljero „Tartiufo“ asmenvardžių vertimas į lietuvių kalbą dviejų laikmečių kontekste

Literatūros kūrinio ir atskiro teksto vieneto vertimo sprendimai priklauso nuo vertėjo pasirinkimo, kurį neabejotinai veikia visuomenės santvarka,

sociokultūrinis, sociolingvistinis ir kiti laikmečio kontekstai. Asmenvardžiai, pavadinantys asmenis, lingvistikoje dar vadinami antroponimais, vertimo praktikos požiūriu taip pat ne išimtis. Jų vertimo sprendimai negali būti tiriami atsietai nuo laikmečio konteksto.

Tiesa, šiame straipsnyje aprašomas asmenvardžių vertimo tyrimas įeina į platesnį įvairių kalbos analizės lygmenų (leksikos, morfologijos ir sintaksės) vienetų pasiskirstymo Moljero pjesės vertimuose tyrimą. Atliekant šį tyrimą buvo sudarytas lyginamasis vertimų tekstynas, kuriam analizuoti pasirinkta *AntConc 3.5.7 (Windows) 2018* programa. Šia programa sugeneravus tekstyno dažninius žodžių sąrašus paaiškėjo, kad vieni iš dažniausiai vartojamų reikšminių leksinių vienetų yra asmenvardžiai, kurie galėtų būti atskiro tyrimo objektu. Dažnas asmenvardžių vartojimas neabejotinai sietinas su dramos kūrinio žanru ir nuolat kartojamais personažų vardais: 1928 metų vertime rasti 955, 1967 metų – 956 asmenvardžiai. Iš viso abiejuose vertimuose rasta 1 910 pasikartojančių asmenvardžių. Jų skaičius vertimuose šiek tiek skiriasi dėl vertėjų taikyto vertimo sprendimo – praleidimo. Kadangi nemažai asmenvardžių kartojosi, tyrimo metu buvo nuspręsta analizuoti 21 skirtingą asmenvardį ir jų vertimo sprendimus abiejuose pjesės vertimuose. Kaip įprasta lingvistikos ir vertimo tyrimuose, asmenvardžiams priskiriami pjesės personažų vardai (*Orgonas, Kleantas, Dorina, Elmira ir kt.*) ir kiti tekste minimi asmenų vardai (*Polidoras, Orontas, Klitandras ir kt.*). Atlikus tiriamosios medžiagos lyginamąjį asmenvardžių vertimo tyrimą buvo nustatyti penki vertėjų taikyti vertimo sprendimai, kurių kiekybiniai duomenys pateikti 1 lentelėje.

Kaip matyti 1 lentelėje, 1928 metų vertime Čiurlionienė-Kymantaitė taiko keturis skirtingus vertimo sprendimus, o 1967 metų Churgino vertime tie patys asmenvardžiai verčiami trimis skirtingais vertimo sprendimais. Iš vertėjų pasirinktų vertimo sprendimų dažniausiu laikytinas *fonetinis adaptavimas*. Čiurlionienė-Kymantaitė fonetiškai adaptavo 52 proc. visų asmenvardžių, Churginas – 85,7 proc. asmenvardžių. Analizuojant lentelės duomenis kyla klausimas, kas lemia vieno ar kito sprendimo priėmimą ir ar visi vertimo sprendimai priklauso tik nuo vertėjo pasirinkimo. Norint atsakyti į šiuos klausimus, tikslinga išnagrinėti asmenvardžių vertimo sprendimus platesniuose istoriniame, sociokultūriniame ir kituose atskirų laikmečių kontekstuose.

1 lentelė

Asmenvardžių vertimo sprendimų pasiskirstymas 1928 ir 1967 metų vertimuose

Eil. Nr.	Vertimo sprendimas	1928 m. vertimas		1967 m. vertimas	
		Pavyzdžių skaičius	Pavyzdžių skaičius procentais	Pavyzdžių skaičius	Pavyzdžių skaičius procentais
1.	Fonetinis adaptavimas	11	52 proc.	18	85,7 proc.
2.	Praleidimas	7	33 proc.	2	9,5 proc.
3.	Autentiškos formos gramatinimas	2	10 proc.	0	0 proc.
4.	Sukeitimas vietomis	0	0 proc.	1	4,8 proc.
5.	Aktualizavimas (lietuvinimas)	1	5 proc.	0	0 proc.
Bendras vertimo sprendimų skaičius		21	100 proc.	21	100 proc.

Fonetinis asmenvardžių adaptavimas

Palyginus abiejų vertėjų fonetinį asmenvardžių adaptavimą aiškiai matyti, kad vertėjas Churginas 1,7 karto dažniau rinkosi šį vertimo sprendimą – jis aiškiai vyrauja kitų vertimo sprendimų atžvilgiu. Dėl fonetinio adaptavimo *Tartuffe* buvo verstas *Tartiufo*, *Loyal* – *Lojaliu*, *Orante* – *Oranta*, *Caton* – *Katonu*, *Orgon* – *Orgonu*, *Elmire* – *Elmira*, *Damis* – *Damisu*, *Valère* – *Valeru*, *Cléante* – *Kleantu*, *Dorine* – *Dorina*. Tiesa, vienos pjesės veikėjos – tarnaitės – vardas *Flipote* išverstas *Flipot*. Turint omenyje fleksinę lietuvių kalbą ir kitų vardų vertimo atveju sistemingai taikytą fonetinį adaptavimą su pridėta galūne, buvo galima vartoti formą *Flipota*, tačiau klaida nelaikytinas ir galūnės nerašymas moterų vardams ar „skirtingų galūnių parinkimas to paties tipo baigmenis turintiems autentiškiems asmenvardžiams“², todėl *Flipot* nepažeidė bendrųjų fonetinio adaptavimo ir galūnių rašymo taisyklių. Tas pats pasakytina ir apie *Madame Pernelle* vertimą *Ponia Pernel*. Šis pavyzdys liudija galūnių nerašymą

² Valstybinė lietuvių kalbos komisija. <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/svetimvardziai/adaptavimas>.

prie moterų pavardžių, kurios baigiasi priebalsiu. Remiantis 1 lentelės duomenimis matyti, kad Churginas pasirenka vieną asmenvardžių vertimo būdą – fonetinį adaptavimą – ir jį taiko visame vertime. Adaptuojama net pjesės autoriaus *Molière* pavardė ir leidinio antraštėje rašoma *Moljeras*. Kitiems vertimo sprendimams priskirti likę trys asmenvardžių vertimo pavyzdžiai (žr. 1 lentelę) labiau sietini su kūrybiniais vertėjo Churgino sprendimais.

Tariant 1928 metais publikuoto vertimo asmenvardžius pastebėta, kad vertėja Čiurlionienė-Kymantaitė taip pat dažniau taikė fonetinį adaptavimą, kuris sudaro 52 proc. visų pavyzdžių (žr. 1 lentelę). Taikant fonetinį adaptavimą *Flipote* buvo išversta *Flipota*, *Orante* – *Oranta*, *Caton* – *Katonu*, *Orgon* – *Orgonu*, *Elmire* – *Elmira*, *Damis* – *Damisu*, *Valère* – *Valeru*, *Cléante* – *Kleantu*, *Dorine* – *Dorina*, *Molière* – *Moljeru*, tačiau vienas svarbiausių pjesės veikėjų *Tartuffe* tapo *Tartifu*! Kas lėmė šį fonetiškai nepagrįstą vertimo sprendimą? Norėdami išsamiau aptarti šį klausimą pirmiausia pateiksime originalo ir abiejų vertimų pavyzdžius:

(1) ORGON

Et **Tartuffe**³ ?

DORINE

Tartuffe ? Il se porte à merveille.

Gros et gras, le teint frais, et la bouche vermeille.

(Acte I, scène 4, 1998, p. 62)

ORGONAS

O ponas **Tartifas**?

DORINA

Tartifas? Sveikų tas sveikiasias tarytum ridikas, liepsnoja skruosteliai.

(I veiksmas, V reginys, 1928, p. 20)

ORGONAS

Na, o **Tartiu**fas kaip?

DORINA

Stebėtinas dalykas!

Raudonas, apkūnus ir sveikas kaip ridikas.

(I veiksmas, V scena, 1967, p. 17)

Pagrindinio pjesės personažo *Tartifo* vardo rašyba rodo vertėjos Čiurlionienės-Kymantaitės pastangas fonetiškai adaptuoti asmenvardį, tačiau tariant šį vardą lieka neaišku, iš kur atsirado fonema *i* [i], nes originalo kalba tariama *u* [y]: *Tartuffe*. Atsižvelgus į tai, kad XX amžiaus pirmoje pusėje Lietuvoje nebuvo

³ Čia ir kitur pajuodinta straipsnio autorės.

nusistovėjusių taisyklių ir įtvirtintos lietuvių kalbos normos, kaip versti asmenvardžius, vertėjai Čiurlionienei-Kymantaitei teko nelengvas uždavinys adaptuoti prancūzų kalba rašytus pjesės personažų ir kitus vardus. Vertėjai į pagalbą negalėjo ateiti ir vertimo teorija, nes 1928 metais vertimo mokslo Europoje dar nebuvo.

Asmenvardžių praleidimas ir sukeitimas vietomis

Antrasis pagal dažnį vertimo sprendimas – praleidimas, kurį vertėja Čiurlionienė-Kymantaitė taikė 3,5 karto dažniau nei vertėjas Churginas. Pastarojo vertime buvo rasti tik 2 praleidimo atvejai: vieną iš asmenvardžių *Ariston* (žr. 3 pavyzdį) vertėjas, greičiausia, praleido siekdamas sklandaus eiliuoto teksto rimavimo, kitą – vaizdingame prancūzų kalbos posakyje „la cour du roi Pétaud“, kuriame buvo pavartotas asmenvardis *Pétaud*. Šis prancūzų kalbos posakis reiškia žmonių sambūrį, kur visi įsakinėja, niekas nieko nesiklauso ir kur negalima rasti jokio bendro sutarimo ar tvarkos. Abu Moljero pjesės vertėjai šį posakį vertė kūrybiškai: „lyg būčiau aš gyva patekus pragaran“ (1967 m. Churgino vertimas) ir „lyg būtų subėgęs padaužų būrys čia“ (1928 m. Čiurlionienės-Kymantaitės vertimas). Abu vertėjai rinkosi ne pažodinį vertimą, o palyginimus, atitinkančius konkretaus laikotarpio skaitytojo ir pjesės žiūrovo kultūrinius bei kalbinius lūkesčius (žr. 2 pavyzdį).

(2) MADAME PERNELLE

C'est que je ne puis voir tout ce ménage-ci,
Et que de me complaire on ne prend nul souci.
Où, je sors de chez vous fort mal édifiée :
Dans toutes mes leçons j'y suis contrariée,
On n'y respecte rien, chacun y parle haut,
Et c'est tout justement **la cour du roi Pétaud**.⁴
(Acte I, scène 1, 1998, p. 51)

PONIA PERNELLE

Matyt negaliu aš, kaip jūs čia gyvenat,
kur nieks nesirūpin, kad man ir patiktų.
Ašai nepatenkinta tu, ką regėjau:
jūs pamokas mano vis laikot per nieką,
Ir nieko negerbiat. Kiekvienas tik tauška,
ką pats prasimanęs, ir toks iš to triukšmas,
lyg būtų subėgęs padaužų būrys čia.
(I veiksmas, I reginys, 1928, p. 11)

⁴ Leidinyje originalo kalba išnašose paaiškinama: **Cour du roi Pétaud** : lieu de désordre, de confusion (1998, p. 51).

Ponia Pernel
Deja, man šie namai nebepakenčiami!
Jūs nesiskaitote visai su manimi.
Jei taip, nuo šiol čia niekad nebekelsiu kojos!
Aš jums padėt geidžiu, dėl jūsų aš aukojuos,
gi prasižiot neduoda niekas man,
Lyg būčiau aš gyva patekus pragaran?
(I veiksmas, I scena, 1967, p. 7)

Savaime suprantama, kad vertėjai negali išvengti praleidimo dėl vertimo tekste atsirandančio semantinio ar stilistinio pertekliaus, dėl kitokio tos pačios prasmės junginio formulavimo vertimo kalboje ir fraziškumo principo taikymo verčiant nusistovėjusius posakius (pavyzdžiui, „la cour du roi Pétaut“ atveju). Reikia prisiminti ir tai, kad Moljero „Tartiužas“ yra eiliuotas kūrinys, todėl rimuojant neišvengiamai tenka praleisti kurį nors asmenvardį ar pakeisti jį kitu. Taip atsitiko Churgino vertime, kuriame iš originalo I veiksmo V scenoje minimų *Ariston*, *Périandre*, *Oronte*, *Alcidas*, *Polydore* ir *Clitandre* (žr. 3 pavyzdį), kaip minėjome, buvo praleistas *Ariston*. Nors šio vardo skambesys tarsi nekenkė eiliavimui, vertėjas pasirinko būtent tokį vertimo sprendimą:

(3) CLÉANTE
<...> Qui peuvent nous servir d'exemples glorieux :
Regardez **Ariston**, regardez **Périandre**,
Oronte, **Alcidas**, **Polydore**, **Clitandre** ;
Ce titre par aucun ne leur est débattu,
Ce ne sont point du tout fanfarons de vertu ;
On ne voit point en eux ce faste insupportable,
Et leur dévotion est humaine et traitable.
(Acte I, scène 5, 1998, p. 70)

Kleantas
<...> Ir nūdien, mielas žente, jums galėčiau aš
Gražiausių pavyzdžių prirankioti nemaž.
Paimkit **Polidora** arba **Periandra**,
Paimkite **Orontą**, **Gorgijų**, **Klitandrą**;
Ne, jie ne pagyrūnai! Nieks nesugebės
Nuginčyt jų tikros didybės ir šlovės;
Jie draugiški visiems, nė kiek nepasipūtę
Ir, esant reikalui, atlaidūs moka būti;
(I veiksmas, V scena, 1967, p. 22–23)

Tiesa, cituota originalo vieta Čiurlionienės-Kymantaitės vertimo 25 puslapyje praleista, todėl liko neišversti šeši joje minėti asmenvardžiai. Dabar, praėjus kone šimtui metų, sunku atsakyti, kodėl vertėja praleido dalį Kleanto žodžių,

bet veikiausiai to meto skaitytojams šie vardai galėjo būti nelabai žinomi, apsunkinti skaitymo procesą, tad įvertinusi kultūrinį skaitytojų žinojimą, vertėja pasirinko praleidimą.

Lyginant originalo tekstą su Churgino vertimu galėtų kilti klausimas, kodėl *Alcidamą* vertėjas pakeitė *Gorgijumi*. Šis asmenvardžių sukeitimas vietomis yra vienintelis toks vertimo pavyzdys abiejuose vertimuose. Žinant tai, kad senovės graikų sofistai, retorikai, aktyvus visuomenės veikėjas *Alcidas*, gyvenęs IV a. prieš Jėzų Kristų, buvo garsaus retorikos mokyklos atstovo *Gorgijaus* (pranc. *Gorgias*) mokinys⁵, antroponimų sukeitimas vietomis greičiausiai motyvuotas didesniu *Gorgijaus*, o ne jo mokinio *Alcido* žinojimu sovietiniais laikais. Vertimo teorijos ir praktikos požiūriu šis sukeitimas laikytinas motyvuotu meniniame tekste. Be to, 1975 metais sovietinėje Lietuvoje buvo išleistas Rozentalio sudaryto „Filosofijos žodyno“ (rus. *Философский словарь*) vertimas, kurio trečiajame leidime, 153 puslapyje trumpai aprašomas senovės Graikijos sofistai *Gorgijus*, bet niekur neminimas *Alcidas*. Turint omenyje tai, kad minėtas žodynas buvo verstas iš 1972 metais išleisto trečio to paties filosofijos žodyno leidimo rusų kalba, galima manyti, kad ankstesni žodyno leidimai rusų kalba Lietuvoje buvo žinomi (jais įprastai prekiaudavo knygynai). Tad puikiai rusų kalbą mokėjęs Churginas, versdamas pjesę 1967 metais, neabejotinai buvo susipažinęs su sovietiniuose žodynuose pateikta informacija apie graikų sofistus ir žinojo to meto išsilavinusių skaitytojų sisteminį kultūrinį žinojimą, kurį centralizuotai ugdė tuometės ideologizuotos aukštosios mokyklos. Galima teigti, kad vertėjo sprendimą rinktis *Gorgijų* lėmė vertimo, kaip sovietinės polisistemos dalies, sociokultūrinė norma ir priimančių vertimą skaitytojų sisteminis kultūrinis žinojimas.

Asmenvardžių aktualizavimas arba lietuvinimas

Verčiant kanoninės literatūros kūrinį, vieną iš žymiausių Klasicizmo literatūros pavyzdžių – Moljero „Tartiufo“, vertėjams tenka nelengva užduotis atskleisti aprašomojo laikotarpio kultūrinį, politinį ir socialinį kontekstą, t. y. supažindinti

⁵ Prieiga per internetą: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Alcidas>

vertimo skaitytojus su ankstesniųjų amžių prancūzų visuomenės gyvenimo ypatumais. Šie ypatumai pjesėje perteikti įvairiomis nekalbinėmis ir kalbinėmis priemonėmis, prie kurių priskirtini ir asmenvardžiai, turintys kultūrinę reikšmę.

Analizuojant du „Tartiufo“ vertimus į lietuvių kalbą buvo rastas vienas Čiurlionienės-Kymantaitės pasirinktas asmenvardžio *Mariane* aktualizavimo sprendimas, t. y. vertimas lietuvišku atitikmeniu *Marijona* (beje, 1967 metais Churginas *Mariane* vertė *Mariana*). Moljero pjesėje neretai minimos *Mariane* sulietuvinimas 1928 metų vertime implikuoja kiek kitokias kultūrinės asociacijas nei originalas: kilmingojo Orgono dukra ir Valero mylimoji lietuviškoje versijoje virsta *Marijona*, kurios vardas skaitytojams labiau primena lietuvių valstietę nei prancūziškosios Moljero aplinkos merginą.

Vertimo klausimais 1933 metų „Gimtojoje kalboje“ rašiusi Čiurlionienė-Kymantaitė ne kartą išsakė savo pastabas apie vertimų kalbą, peikė netaisyklinga lietuvių kalba publikuotus pažodinius vertimus iš užsienio kalbų ir baisėjosi „pirmąja mirštamąja nuodėme“ – lietuvinimu ne vietoje ir be reikalo (1933a, p. 18; 1933b, p. 51–53). Ypač nemažai jos kritikos dėl prastos vertimo kokybės sulaukė Dabušio išversta Čechovo „Moterų laimė“ (1929) ir Narjausko Dantės „Dieviškosios komedijos“ vertimas (1938). Čiurlionienė-Kymantaitė kritikavo nemotyvuotą svetimų vietovardžių ar asmenvardžių vertimuose keitimą lietuviškais, ypač baisėjosi „Moterų laimės“ (rus. *Женское счастье*) vertimu. Viename iš apsakymų Čechovas mini traukinį, vykstantį iš Maskvos į Petrapilį (dabartinį Sankt Peterburgą) ir sustojantį Balagos stotyje, tačiau Dabušio vertime Čechovo traukinys važiuoja Lietuvos miestais: iš Klaipėdos į Kauną ir sustoja Radviliškyje! („Gimtoji kalba“, 1933a, p. 19). XX a. pirmosios pusės kultūrinėje spaudoje aptariami opūs vietovardžių ir asmenvardžių vertimo klausimai rodo, kad tuo metu nebuvo nusistovėjusi tikrinių vardų vertimo norma, todėl kiekvienas vertėjas priimdavo jam tikusį vertimo sprendimą. Dėl šios priežasties labai įvairavo asmenvardžių vertimo sprendimai, neretai buvo linkstama į kultūrinių reikšmių, taip pat ir tikrinių vardų lietuvinimą. Tiesa, Čiurlionienė-Kymantaitė ne kartą pasisakė prieš svetimų kalbų kultūrinių reikšmių lietuvinimą, mokė, kad lietuvininti arba adaptuoti kūrinis galima tik mokslo populiariojoje literatūroje ir auklėjamojoje literatūroje vaikams, „kur svetimi paveikslai duoti ne svetimai šaliai pažinti, bet psichologiniams momentams iškelti“, tačiau „apie lietuvinimą svetimos

literatūros suaugusiems ir kalbos būti negali, tai didžiausias literatūrinis nekultūringumas ir skonio stokos įrodymas“ (1933a, p. 18). Deja, Moljero pjesės vertime pasirinkta *Marijona* taip pat atspindi tuometę kultūrinių reikšmių lietuvinimo tendenciją. Šią tendenciją 1928 metų pjesės vertime atspindi dar vienas pavyzdys – žodžio *tartuffiée* vertimas *Ponia Tartifiene*. Pasirinkusi ištekėjusioms lietuvių moterims būdingą pavardę su priesaga -ienė vertėja pjesėje sukūrė naują asmenvardį *Tartifienė* ir kiek sulietuvino Moljero laikų aplinką. Abiejų vertėjų pasirinktas žodžio *tartuffiée* vertimas matyti 4 pavyzdyje:

(4) Dorine
Point : Tartuffe est votre homme, et vous en tâtez.
Mariane
Tu sais qu'à toi toujours je me suis confiée :
Fais-moi...
Dorine
Non, vous serez, ma foi ! **tartuffiée**.
(Acte II, scène 4, 1998, p. 89)

Dorina
Jį myli, girdėjau, čia taškas.
Gražiausiai tekėsi už pono Tartifo.
Marijona
Tau širdį parodžiau, tai gelbėk, Dorina!
Dorina
Ką aš bepadėsiu? **Ponia Tartifienė...**
Ponia Tartifienė – labai gražiai skamba.
(II veiksmas, III reginys, 1928, p. 42)

Dorina
Pasigardžiukite Tartiufo pyragu.
Mariana
Lig šiol aš tavimi tikėjau visą laiką...
Dorina
Pasitartiufinti jums būtų baisiai sveika.
(II veiksmas, III scena, 1967, p. 40)

Kaip matyti cituotame 1967 metų vertimo pavyzdyje, versdamas *tartuffiée* Churginas pasirinko prancūzų kalbos žodžio *tartuffier* analogiją ir sukūrė lietuvišką naujadarą *pasitartiufinti*. Turint omenyje tai, kad kultūriniuose kontekstuose Tartiufo traktuojamas kaip apsimetėlis, veidmainys, vertime pasirinktas naujadaras *pasitartiufinti* yra stilistiškai konotuotas, visiškai suprantamas aplinkiniame kūrinio kontekste ir padeda perteikti ironiškus Dorinos žodžius.

Autentiškos rašybos asmenvardžių gramatinimas

Analizuojant tiriamuosius vertimus, Čiurlionienės-Kymantaitės 1928 metų vertime buvo rasti du autentiškos rašybos asmenvardžių gramatinimo atvejai: *Monsieur Loyal* vertėja vertė *Loyal'iu* ir *Madame Pernelle* – *Ponia Pernelle*. Atsižvelgusi į tai, kad moterų pavardės rišliame rašytiniame tekste ar žodžių junginyje paliekamos negramatintos, vertėja tinkamai paliko originalią negramatintą pavardę *Pernelle* (žr. 5 pavyzdį).

(5) MADAME PERNELLE

Qu'il ait voulu commettre une action si noire.

ORGON

Comment ?

MADAME PERNELLE

Les gens de bien sont enviés toujours.

ORGON

Que voulez-vous donc dire avec votre discours,

Ma mère ?

(Acte V, scène 3, 1998, p. 150)

PONIA PERNELLE

Sūnau, aš niekad tuo ir nepatikėsiu,

Kad jisai galėtų taip tau nusidėti.

ORGONAS

Sakiau juk.

PONIA PERNELLE

Visi jam pavydi ir šneka.

ORGONAS

O motin, ką nori man tuo pasakyti.

(V veiksmas, III reginys, 1928, p. 89)

Ponia Pernel

Ne, sūnau, aš netikiu vis viena

Šia jūsų pernelyg įtartina naujiena.

Orgonas

Kodėl?

Ponia Pernel

Doram visi pavydi paprastai.

Orgonas

Ką norit pasakyt jūs, motin?

(V veiksmas, III scena, 1967, p. 92–93)

Kiek kitaip vertėja Čiurlionienė-Kymantaitė gramatino vyriškosios giminės asmenvardį *Loyal*, kuris pjesėje virto *Loyal'iu*. Turint omenyje tai, kad tarpukario Lietuvos vertimuose lietuviška galūnė galėjo būti rašoma tiesiai prie originalios rašybos baigmens arba po apostrofo (tarkime, *Claudiel* galėjo būti verčiamas *Claudiel'iu* arba *Claudeliu*), vertėja pasirinko antroponimo

gramatinimą su apostrofu: *Loyal'is*. Beje, tai atitinka dabartines VLKK patvirtintas autentiškų pavardžių gramatinimo taisykles.⁶

Rašydamas apie asmenvardžių, turinčių kultūrinę reikšmę, vertimą Hienard'as teigia, kad „šioje srityje nėra absoliučių taisyklių, čia viešpatauja vartosena“ (2003, p. 153).⁷ Tad kokia svetimų kultūrų asmenvardžių vertimo tradicija vyravo tarpukario Lietuvos vertimuose? Tiriant Čiurlionienės-Kymantaitės „Tartifo“ asmenvardžių vertimą išryškėjo keturi skirtingi vertimo sprendimai: *fonetinis adaptavimas* (11 pavyzdžių), *praleidimas* (7 pavyzdžiai), *aktualizavimas* arba *lietuvinimas* (1 pavyzdys) ir *autentiškų asmenvardžių gramatinimas* (2 pavyzdžiai). Iš minėtų vertimo sprendimų du (fonetinis adaptavimas ir autentiškų asmenvardžių gramatinimas) galėtų būti laikomi atskiromis vertimo strategijomis, kurių taikymas yra aprašytas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos interneto svetainėje. Tai, kad tame pačiame vertime taikomi ne tik skirtingi vertimo sprendimai, priklausantys nuo vertėjo kūrybinio sumanymo, bet ir nevienodos strategijos, rodo tarpukariu nenusistovėjusią asmenvardžių vertimo tradiciją ir normą. Šių dienų vertėjai įprastai pasirenka kurią nors vieną tikrinių vardų vertimo strategiją (fonetinį adaptavimą, gramatinimą arba autentiškų tikrinių vardų rašymą) ir nuosekliai ją taiko tame pačiame tekste.

Gana skirtingi asmenvardžių vertimo atvejai Čiurlionienės-Kymantaitės vertime, viena vertus, sietini su laisvu vertėjos pasirinkimu tuometėje laisvoje demokratinėje valstybėje, bet kita vertus, ir su tuo metu dar neįtvirtinta bendrine lietuvių kalba. „Bendrinės lietuvių kalbos formavimosi pradžia sutampa su XX amžiaus atėjimu: 1901 metų Jono Jablonskio gramatika yra lietuvių bendrinės kalbos formavimosi pradžia, nors bendrinė kalba tebuvo tik rašomoji.“ (Zabarskaitė, 2017, p. 44). Tuo laikotarpiu, tiksliau 1922 metais, valstybė teisiškai įtvirtino lietuvių kalbą Lietuvos Respublikos Konstitucijos 6 straipsniu, kuriame buvo rašoma: „Valstybės kalba – lietuvių kalba. Vietinių kalbų vartojimą nustato įstatymas.“ Pasak Zabarskaitės, pirmojoje Nepriklausomoje Lietuvoje galima išskirti du bendrinės kalbos raidos laikotarpius: nuo 1918 iki 1930 metų ir nuo 1930 iki 1941 metų. Tyrėjos

⁶ Valstybinė lietuvių kalbos komisija. <http://www.vlkk.lt/aktualiausias-temos/svetimvardziai/gramatinimas>.

⁷ « En ce domaine, il n'est pas de règle absolue : l'usage est roi. » (Hiernard, 2003, p. 153).

nuomone, pirmuoju (1918–1930 m.) laikotarpiu valstybėje įtvirtinama bendrinė kalba, jos rašto ir gramatikos standartas, kurio vartojimas užtikrinamas mokyklose, vyksta intensyvus lituanizacijos procesas. Antruoju (1930–1941 m.) laikotarpiu vyksta tolesnis modernios valstybinės lietuvių kalbos įtvirtinimas, plečiami taikomieji ir teoriniai lietuvių kalbos tyrimai. (Zabarskaitė, 2017, p. 45–56). Pirmasis lietuviško kalbinio pasaulio kūrybos laikotarpis yra susijęs, kaip rašo Zabarskaitė, su „kalbos bendrinimo užduotimis, kurių aktualiausias yra, žinoma, rašybos sistemos sukūrimas ir gramatikos standarto įtvirtinimas“, prie kurių labiausia prisidėjo Jablonskio veikalai: 1) „Lietuvių kalbos gramatika“ (1922 m.), 2) „Lietuvių kalbos vadovėlis“ (1925 m.), 3) „Linksniai ir prielinksniai“ (1928 m.) ir kt. (Zabarskaitė, 2017, p. 45). XX a. pirmoje pusėje Lietuvoje vykstant intensyviai bendrinės lietuvių kalbos kūrimo procesui, spaudoje ir mokslo straipsniuose nesiliovė diskusijos apie lietuvių kalbos leksikos, sintaksės ir kitų reiškinų vartojimą. Jablonskio, Balčikonio ir kitų kalbininkų atliktus bendrinės lietuvių kalbos norminimo darbus ir aktyvią visuomeninę poziciją labai palaikė to meto intelektualai. Štai „Gimtosios kalbos“ numeriuose Talmantas nagrinėjo kai kuriuos šnekamosios bendrinės lietuvių kalbos klausimus (1933, Nr. 8, p. 113–115), Račkauskas rašė apie „kalbos piktžoles“, t. y. aptarė netinkamai vartojamus įterpinius, betikslį tuščiažodžiavimą (1933, Nr. 2, p. 20–23), Salys analizavo lietuviškų vardų rašybos problemas (1933, Nr. 4, p. 50–51) ir kt. (plačiau apie tai: Leonavičienė, 2018, p. 152–158).

Savaime suprantama, kad Čiurlionienei-Kymantaitai verčiant Moljero „Tartifą“ ir publikuojant vertimą 1928 metais, dar nebuvo įtvirtinta sunorminta moderni bendrinė kalba. Lietuvių kalba tik prieš šešerius metus, t. y. 1922 metų rugpjūčio 1 dieną, buvo paskelbta valstybine, todėl vienu metu funkcionavo du ar daugiau to paties kalbos reiškinio variantų (pavyzdžiui, tarminis ir diegiamas bendrinės kalbos variantas), nebuvo įtvirtintos ir visuotinai taikomos svetimų kalbų tikrinių vardų rašymo ir vertimo taisyklės. Entuziastingai įtvirtinant gimtąją kalbą šalies gyvenime kai kada būdavo „perlenkiama lazda“: vertimuose pasitaikydavo kitų šalių kultūrinių reikšmių, taip pat ir asmenvardžių, lietuvinimo atvejų. Šis kultūrinis kontekstas darė įtaką „Tartifo“ vertėjos asmenvardžių vertimui, lėmė sprendimų ir net strategijų įvairovę. Nors Čiurlionienė-Kymantaitė ne kartą ragino vertimuose

išlaikyti autoriaus stilių, nes į „svetimą šalį jis nori įeiti ne tik su savo veidu, su savo individualinėmis stiliaus ypatybėmis, bet ir su visu savo visuomenės fonu“ („Gimtoji kalba“, 1933a, p. 19), tačiau jos vertimuose ne kartą pasitaikė asmenvardžių lietuvinimo atvejų.

Įgyvendinus Zabarskaitės minėtą antrąjį kalbos raidos laikotarpį 1930–1941 metais, buvo surinkta nemažai kalbinių duomenų, atlikta tyrimų, tad buvo sudarytos palankios sąlygos tolesnei bendrinės lietuvių kalbos raidai. Deja, nuo 1940 metų prasidėjęs sovietmetis ilgam nutraukė pradėtus darbus ir atvertė ideologizuoto šalies gyvenimo puslapį. Vertimas tapo visiškai kontroliuojama socializmo santvarkos polisistemų dalimi. Per pirmuosius du sovietinius dešimtmečius, kaip rašyta teorinėje dalyje, vyko intensyvus sovietinės ideologijos diegimas, gyventojų trėmimas ir represijos, Lietuvos partizanų kova, sovietinė valdžia stengėsi įtvirtinti sovietinę moralę ir liaudies meną. Šiame visuomenės gyvenimo kontekste vyravo „politiškai aprobuoti“ ir sovietinei ideologijai tarnavę vertimai.

Be abejo, okupuotos Lietuvos kultūros raidos laikotarpiai nebuvo visi vienodi. Pasak literatūrologo Saukos, nuo 1965-ųjų metų prasidėjo „slenksčio metai“, atnešę modernizmo ieškančią „atlydžio kartą“, kuriai vėrėsi didesnės kūrybos galimybės ir kuri nebejautė kaltės dėl praeities naštos, slėgusios vyresniąją, teroro metų, kartą (1998, p. 388–389). Saukos minimais 1965-aisiais „slenksčio metais“ Lietuvoje gimė poezijos šventė „Poezijos pavasaris“, kasmet rengiama iki pat dabar. Šiame reliatyvaus politinio atšilimo ir kultūrinio pakilimo kontekste labai suintensyvėjo vertimo veikla ir vertimo kritika, kurios atskiri straipsniai buvo publikuojami „Pergalės“ žurnale (1942–1990) arba „Literatūroje ir mene“ (leidžiamas nuo 1946 m. iki dabar) ir kitur. Kaip tik tuo laikotarpiu, 1967 metais buvo išleistas Churgino verstas Moljero „Tartiufo“ vertimas. Nors to laikmečio kultūra vis dar tarnavo sovietinei ideologijai, Churginui buvo kiek lengviau versti kūrinį nei Čiurlionienei-Kymantaitei 1928 metais. Visų pirma, bendrinė lietuvių kalba buvo nuėjusi ilgą, 1918 metais pradėtą raidos kelią, todėl bendrinės kalbos normos, taip pat ir asmenvardžių vertimo, jau buvo įsitvirtinusios. Dėl to vertėjų darbas labai palengvėjo, jie galėjo nuosekliau taikyti pasirinktą asmenvardžių fonetinio adaptavimo strategiją ir apskritai laikytis bendrinės kalbos normų. Antra, 1967 metais verčiant „Tartiufo“, sovietinėje Lietuvoje buvo žinomos pirmosios

lingvistinės vertimo teorijos ir kai kurių vertimo mokslininkų darbai, tad vertėjai galėjo rasti kai kurių teorinių patarimų iškilusioms praktinėms vertimo problemoms spręsti. Be abejo, sovietmečio vertėjai ir vertimo studijų dalykus studijavę studentai negalėjo naudotis pasaulyje ir Europoje žinomų vertimo teoretikų darbais, jiems buvo prieinamos tik Sovietų Sąjungos vertimo teorijos, sovietinio bloko šalių (pavyzdžiui, čekų mokslininko Levý, Prahos lingvistinės mokyklos atstovo Jacobsono, rusų vertimo tyrėjų Fiodorovo, Reckerio, Gako ir kt.) vertimo mokslo darbai ir tik gerokai vėliau – vienas kitas Nidos vertimo mokslo darbas. Beje, ne vienas to laikotarpio vertėjas buvo skaitęs 1953 metais publikuotą ir netrukus, 1958 metais pataisyto antrojo leidimo sulaukusį Fiodorovo „Vertimo teorijos įvadą“ (rus. *Введение в теорию перевода. (Лингвистические проблемы)*), kuris neabejotinai prisidėjo prie vertimo veiklos suvienodinimo, institucionalizavimo visoje Sovietų Sąjungoje. Vienas iš šio leidinio skyrių kaip tik buvo skirtas tikrinių vardų vertimo problemoms, kurios buvo aktualios Churginui verčiant Moljero „Tartiufo“.

Taigi aptarti politiniai, ideologiniai, sociokultūriniai, lingvistiniai ir kiti skirtingų Lietuvos laikotarpių polisistemų kontekstai veikė Churgino „Tartiufo“ ir Čiurlionienės-Kymantaitės „Tartifo“ vertimus bei konkrečius vertėjų sprendimus. Tai dar kartą įrodo, kad vertimas nėra nepriklausoma veiklos sritis, bet yra glaudžiai susijusi su konkretaus istorinio laikotarpio visuomenės gyvenimu.

Išvados

Išnagrinėjus Moljero „Tartiufo“ asmenvardžių vertimą į lietuvių kalbą lyginamuoju, lingvistiniu aprašomuoju ir kiekybinės analizės metodais, galima daryti šias išvadas:

1. Žvelgiant į du Moljero pjesės „Tartiufo“ vertimus iš Eveno-Zoharo polisistemų teorijos ir Toury socialinių normų teorijos perspektyvų galima teigti, kad aptariamų laikmečių sociokultūriniai, politiniai, ekonominiai kontekstai ir kitos visuomenės gyvenimo polisistemos darė įtaką vertėjų Čiurlionienės-Kymantaitės ir Churgino asmenvardžių vertimo sprendimams bei asmenvardžių vertimo tradicijos formavimuisi Lietuvoje.

2. Vertinant asmenvardžių vertimą Eveno-Zoharo binarinių opozicijų

požiūriu matyti, kad abiejų laikotarpių lietuvių vertėjai kūrybiškai ir atsakingai ėmėsi Klasicizmo epochos pjesės vertimo ir suprato centrinės pasaulio literatūros kanoninio kūrinio meninę vertę. Nors lietuvių literatūra prancūzų literatūros atžvilgiu galėtų būti laikoma periferine literatūra, „Tartiufo“ vertimas Lietuvoje neabejotinai užėmė centrinės literatūros vietą dėl svarbaus vertimų vaidmens kultūriniame tarpukario Lietuvos gyvenime, kai buvo keliamas tikslas kuo išsamiau supažindinti skaitytojus su užsienio šalių literatūra, versti kuo daugiau kanoninės ir nekanoninės literatūros tekstų. Tiesa, sovietinė Lietuva atnešė ideologizuotą ir institucionalizuotą požiūrį į literatūrą ir vertimus, tačiau nuo 1965 metų prasidėję modernėjimo ir „slenksčio metai“ atvėrė daugiau galimybių vertimui, vertimo kritikai, buvo publikuojama daug verstinės literatūros, todėl Churgino vertimas taip pat tapo centriniu ir chrestomatiniu prancūzų literatūros vertimu Lietuvoje.

3. Atlikus tiriamosios medžiagos lyginamąjį asmenvardžių vertimo tyrimą, buvo nustatyti penki vertėjų taikyti vertimo sprendimai: fonetinis adaptavimas, praleidimas, autentiškos formos gramatinimas, sukeitimas vietomis, aktualizavimas (lietuvinimas). Iš šių sprendimų Čiurlionienė-Kymantaitė ir Churginas dažniausiai taikė fonetinį adaptavimą, t. y. rinkosi kalbinį asmenvardžių pritaikymą prie lietuvių kalbos sistemos.

4. 1928 metų vertime pastebėta fonetinio adaptavimo netikslumų, gausnių praleidimų, skirtingų asmenvardžių vertimo strategijų (fonetinis adaptavimas ir autentiškos formos gramatinimas), polinkis į lietuvinimą rodo tarpukariu nenusistovėjusią asmenvardžių vertimo tradiciją ir normą. Lyginamasis vertimo tyrimas atskleidė dinamišką asmenvardžių vertimo tradicijų formavimąsi ir kaitą Lietuvoje: nuo gana įvairios, skirtingų vertimo sprendimų taikymo praktikos tarpukariu, kuris atspindėjo laisvą vertimų rinką, tuometės visuomenės sisteminius sociokultūrinius lūkesčius ir dar neįtvirtintą bendrinės kalbos normą, iki centralizuoto ir institucionalizuoto asmenvardžių vertimo normos sukūrimo sovietmečiu, kada jau buvo įtvirtintos bendrinės lietuvių kalbos normos, ir vertėjai (pavyzdžiui, Churginas) galėjo rasti praktinių vertimo patarimų Sovietų Sąjungoje prieinamose pirmosiose lingvistinėse vertimo teorijose.

5. Gauti asmenvardžių tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad pirmasis vertimas, įvedęs Moljero pjesę į lietuvių kultūrą ir supažindinęs su Klasicizmo

literatūra, ilgainiui paseno, todėl prirėikė antrojo vertimo, įtvirtinusio pjesę kaip chrestomatinį pasaulinės literatūros eiliuotą kūrinį ir pritaikiusio „Tartiuą“ prie pasikeitusio skaitytojų sisteminio kultūrinio pažinimo. Savaiame suprantama, kad keičiantis visuomenės gyvenimui XXI amžiuje galėtume sulaukti ir trečiojo Moljero „Tartiuo“ vertimo.

6. Atliktas dviejų teatro pjesės vertimų tyrimas rodo, kad lyginamieji užsienio literatūros kūrinių vertimo į lietuvių kalbą tyrimai leidžia pastebėti, kaip formavosi lietuvių meninio vertimo tradicijos skirtingų visuomeninių santvarkų laikotarpiais. Ateityje gausiau atliekant lyginamuosius vertimo tyrimus būtų galima sistemiškai nustatyti Lietuvos meninio vertimo mokyklos ypatumus ir raidos tendencijas.

Literatūros sąrašas

- Ambrasas-Sasnavas, K. (1980). Lietuvių vertimo teorijos užuomazgos. In E. Matuzevičius, & A. Valionis (Eds.), *Meninio vertimo problemos* (pp. 63–84). Vaga.
- Ambrasas-Sasnavas, K. (1984). *Vertimo tyrinėjimai. Tradicija*. Mokslas.
- Bakutyte, I. (2020). *La réception de la littérature française en Lituanie dans le contexte de l'identité nationale* [Thèse de doctorat, Universiteit Leiden].
- Balčikonis, J. (1927). Atsakymas ponui Baliui Sruogai. *Lietuva*, 20, 2–4.
- Caro Dugo, C. (2011). Juano Ramóno Jiménezo „Platero y yo“ vertimai į lietuvių kalbą: poetinio teksto prasmės perteikimas. *Verbum*, 2, 7–17.
- Caro, C. (2007). Don Quijote en Lituania. *Epos, Revista de filología*, XXIII, 257–262.
- Černiuvienė, L. (2007). Adresato problema verčiant: Antoine de Saint-Exupéry *Mažojo princo* vertimai į lietuvių kalbą. *Literatūra*, 49(4), 52–59.
- Černiuvienė, L. (2011). Įvaizdžių perteikimas Oskaro Milašiaus eilėraščio „Nemiga“ (« Insomnie ») vertimuose. *Literatūra*, 53(4), 37–56.
- Černiuvienė, L. (2013). Leksinių atitikmenų pasirinkimas Oskaro Milašiaus eilėraščio „Talita Cumi“ vertimuose. *Literatūra*, 55(4), 7–25.
- Čiurlionienė, S. (1933a). Apie vertimus. *Gimtoji kalba*, 2, 17–20.
- Čiurlionienė, S. (1933b). Apie vertimus. *Gimtoji kalba*, 4, 51–53.

- Čiurlionienė, S. (1933c). Apie vertimus. *Gimtoji kalba*, 8, 115–117.
- Even-Zohar, I. (1997). The "Literary System" / The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Poetics Today*, 11(1), 27–52. https://www.tau.ac.il/~itamarez/works/books/Even-Zohar_1990--Polysystem%20studies.pdf
- Fiodorov, A. V. (1958). *Vertimo teorijos įvadas (Lingvistinės problemos) – A. B. Федоров, Введение в теорию перевода (Лингвистические проблемы)*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
- Foucault, M. (1998). *Diskurso tvarka* (vertė Marius Daškus). Baltos lankos.
- Hiernard, J-M. (2003). *Les règles d'or de la traduction*. Ellipses Édition Marketing S.A.
- Januškevičiūtė, I. (2014). Tarpukario Lietuvos kultūrininkai ir „Paryžiaus fenomenas“. *Bernardinai.lt. Interneto dienraštis*. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-02-07-ilona-januskeviciute-tarpukario-lietuvos-kulturininkai-ir-paryziaus-fenomenas/113612>
- Kalėda, A. (1980). Kelias į skaitytojo vaizduotę. A. Mickevičiaus kūrybinių vertimus pasklaidžius. In E. Matuzevičius, & A. Valionis (Eds.), *Meninio vertimo problemos* (pp. 329–343.). Vaga.
- Leonavičienė, A. (2018). Origins and developments of translation theory in Lithuania from 1918 to 1990. *Translationes. Timișoara: Isttrarom-translaciones studies center*, 10(1), 149–167. <https://hdl.handle.net/20.500.12259/60258>
- Leonavičienė, A. (2021, April 22). Žvilgsnis į du Molière'o „Tartiufo“ vertimus į lietuvių kalbą [Conference presentation]. Tarptautinė mokslinė konferencija „Romanų kalbų tekstų vertimo akiračiai“, Vytauto Didžiojo universitetas.
- Leonavičiūtė, G., & Kuzminskaitė, D. (2021). Kultūrinių realiųjų vertimas į lietuvių kalbą: Gabrielio Garcí'a-os Márquezo romanas „Šimtas metų vienatvės“. *Darnioji daugiakalbystė / Sustainable Multilingualism*, 18, 185–209.
- Macijauskaitė-Bonda, J. (2016, November 25). Realijų perteikimas E. De Amičio romano „Širdis“ vertimuose į lietuvių kalbą [Conference

- presentation]. IX Tarptautinė mokslinė konferencija „Pasaulio vaizdas kalboje“, Šiaulių universitetas.
- Petrauskas, V. (1977). Tikrojo Stendalio beieškant. Kelios pastabos apie kai kurias meninio vertimo tendencijas. *Pergalė*, 6, 121–127. <https://www.llvs.lt/?recensions=7>
- Petrauskas, V. (1980). Trys pažintys su Stendaliu. In E. Matuzevičius, & A. Valionis (Eds.), *Meninio vertimo problemos* (pp. 308–328). Vaga.
- Račkauskas, M. (1933). Kalbos piktžolės. *Gimtoji kalba*, 2, 20–23.
- Salys, A. (1933). Mūsų lietuviškieji vardai. *Gimtoji kalba*, 4, 50–51.
- Sauka, D. (1998). *Fausto amžiaus epilogas*: monografija. Tyto alba.
- Sruoga, B. (1927). Apie kalbininkus ir rašytojus. *Lietuva*, 12, 2–4.
- Talmantas, J. (1933). Daugiau dėmesio šnekamajai bendrinei kalbai. *Gimtoji kalba*, 8, 113–115.
- Toury, G. (1995a). The Nature and Roles of Norms in Translation. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader*. Routledge.
- Toury, G. (1995b). *Descriptive Translation Studies and Beyond*. John Benjamins.
- Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, N. (1990). *Viktoro Hugo kelias į Lietuvą*. Vaga.
- Veličkienė, D. (2019). *Williamo Shakespeare'o sonetų vertimai į lietuvių kalbą: atitiktis problema* [Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas].
- Zabarskaitė, J. (2017). Kalbos, valdžios ir visuomenės santykiai Lietuvoje 1919–1940 m. *Parlamento studijos*, 22, 41–59.
- Visockas, V. (1980). Vertimo medžio šaknys ir metūgės. In E. Matuzevičius, & A. Valionis (Eds.), *Meninio vertimo problemos* (p. 9, pp. 11–12). Vaga.

Šaltinių sąrašas

- Filosofijos žodynas* (red. M. Rozentalis). Mintis, 1975.
- Molière (1998). *Le Tartuffe ou l'Imposteur* (édition présentée par Gérard Ferreyrolles et Delphine de Garidel). Larousse-Bordas.
- Moljeras. (1928). *Tartifas arba Veidmainys* (vertė iš prancūzų kalbos Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė). Zavišos ir Steponavičiaus spaustuvė.
- Moljeras. (1967). *Tartifas arba Apgavikas* (vertė Aleksys Churginas). *Moljeras*

ir kitos komedijos. Vaga, pp. 5–108.

Valstybinė lietuvių kalbos komisija. <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas>, <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/adaptavimas>

Aurelija Leonavičienė

Vytautas Magnus University, Lithuania

aurelija.leonavicienne@vdu.lt

**TRANSLATION OF PROPER NOUNS DURING PERIODS OF
INTERWAR AND SOVIET LITHUANIA: THE CASE OF
"THE TARTUFFE" BY MOLIÈRE**

Summary. Translation is not an isolated field of activity. It is closely related to the certain historical, political, ideological, socio-cultural, and sociolinguistic context of a country, i.e., translation depends on polysystems of a particular period of time. The article examines two different translations of Molière's play "The Tartuffe" into Lithuanian. "The Tartuffe" was first translated by Čiurlionienė-Kymantaitė in 1928 and later in 1967 by Churginas. This research is based on the polysystem theory of Even-Zohar and Toury's theory of norms in translation. For the analysis of the translations of the theatre play, proper nouns were chosen as the object of the research. The analysis was done using comparative, linguistic descriptive and quantitative methods. These methods assisted in comparing decisions of translation used to translate proper nouns of "The Tartuffe". Moreover, the analysis reveals the tradition of translation of proper nouns and the changes during the Interwar and Soviet Lithuania periods. In order to achieve the aim of the research, the objectives are as follows: to discuss the activity of translation as a part of the polysystems, to select and classify proper nouns of the research material according to translation decisions chosen by each translator, to review its validity and to discuss translation changes of Lithuanian translation tradition from the beginning to the end of XX century. After a comparative study of the translation of personal nouns in the research material, the author identifies and discusses five translation decisions: phonetic adaptation, omission, grammaticalization of the authentic form, replacement into another proper noun and actualization. Both translators mainly used phonetic adaptation, i.e., linguistic application of proper nouns. Looking towards both translations from the perspective of the social norms theory of Toury and the theoretical concept of polysystemical and binary oppositions of Even-Zohar, it can be assumed that translating Molière's play "The Tartuffe", which belongs to the world literature canon, both translators (Čiurlionienė-Kymantaitė and Churginas) accepted the translation challenges of classical literature, understood the value of the work and the importance of maintaining the uniqueness of this theater play which belongs to Classicism. A comparative analysis of translation of the proper nouns allows identifying the dynamic formation of the tradition of proper nouns translation and its changes in Lithuania starting from quite diverse decisions of translation during the Interwar period, which was characterized by a free translation market, unrestricted selection of translations and their adaptation to the sociocultural and linguistic expectations of the readers, to the development of centralized and institutionalized norms in translation during the period of Soviet Lithuania, which was marked by unanimously applied rules of translation of the proper nouns and norms of the standard Lithuanian language. The results of the comparative research of the translation of the proper nouns allow us to confirm that the first translation, published in 1928, introduced Molière's play to the Lithuanian culture of translation but became obsolete. Thus, almost forty years later, in 1967 there was a need for a new version of translation of "The Tartuffe" that would be adapted to a contemporary period in which cultural systematic knowledge and the usage of cultural elements and language differed from the first translation version.

Keywords: proper noun; decision of translation; theory of polysystems; norms in translation; standard Lithuanian language; Molière's play "The Tartuffe".